

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 6, p. 563-576, December 2012

BÜYÜK SELÇUKLULARDA NEVBET GELENEĞİ*

NAUBAT TRADITION IN GREAT SELJUKS

Dr. Timur VURAL

Necmettin Erbakan Üni. Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı

Doç. Dr. Feyzan GÖHER VURAL

Necmettin Erbakan Üni. Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı

Abstract

The tradition of military music, which has been living in every period of Turkish history, appeared as tradition of naubat (tablhane) in Great Seljuks. The naubat band which is a sign of domination of the Great Seljuks, took part in many environment from the palaces to the fields of battle. The Great Seljuks, as a Muslim-Turkish state, mixed tradition of naubat, which its roots based on pre-Islamic period, and Islamic culture.

Military music bands became a symbol of the sultans and the state in Great Seljuks. There had been several changes in Turkish military music culture, after they became Muslim. First of all, the tradition of naubat concert, the tradition of making collectively music, linked to times of the call to prayer. Sultans, Meliks (princes owed allegiance) and viziers gave naubat concerts for three or five times every day, according to their ranks. Also non-Turk Muslim communities had begun using naubat music for announce the happy news. When Muslims won the war, this happy news were announced with drums' and trumpets' stentorian voices in the caliph' palace.

Sultans used the naubat music as a weapon in the war. The soldiers attacked the enemy with passion of naubat music. This tradition has continued in the Anatolian Seljuks, the Ottoman Empire and

* Bu çalışma II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu' (20-22 Ekim 2011 Konya/Türkiye) nda sunulan yayınlanmamış bildirinin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

Turkey though with different names. In this study of descriptive research, based on literature, it is investigated that the tradition of naubat in Great Seljuks State, its general features, historical process and its meaning.

Key Words: The Great Seljuk State, The Tradition of Naubat, Turkish Military Music, History of Turkish Music, Ethnomusicology.

Öz

Türk tarihinin her döneminde var olan askerî müzik geleneği, Büyük Selçuklularda nevbet adı altında yaşatılmıştır. Selçukluların hâkimiyet alameti olan nevbet topluluğu, saraylardan, savaş alanlarına kadar pek çok ortamda kullanılmıştır. Bir Müslüman-Türk devleti olan Büyük Selçuklular, kökleri İslam öncesi dönemlere dayanan nevbet geleneğini, İslamî kültür ile harmanlayarak, kendilerine ait usulleri oluşturmuş ve yaşatmışlardır.

Büyük Selçuklularda askeri müzik toplulukları, sultanların ve devletin simgesi olmuştur. Türklerin Müslümanlığı kabulleri ile askerî müzik kültüründe de çeşitli değişiklikler oluşmuştur. Öncelikle nevbet vurma geleneği denilen toplu olarak müzik yapma geleneği ezan saatlerine bağlanmış ve sultanlar, melikler ve vezirler rütbelere göre her gün üç veya beş nevbet vurdurmuşlardır. Türk olmayan Müslüman topluluklar da, tüm mutlu haberlerini nevbet musikisi ile aktarmaya başlamışlardır. Bir savaş Müslümanların galibiyeti ile sonuçlandığında halifenin sarayında bu mutlu haber, davulların ve boruların o gür nameleriyle ilan edilmiştir.

Savaşlarda, Sultanlar nevbet müziğini bir silah gibi kullanmışlardır. Gazanferler, düşmanın üstüne nevbet müziğinin verdiği şevk ile kanatlanarak saldırmışlardır. Bu gelenek Büyük Selçuklulardan sonra hem Türkiye Selçukluları döneminde, hem Osmanlıda ve Türkiye Cumhuriyetinde farklı isimlerle de olsa varlığını devam ettirmiştir. Literatür taramasına dayalı, betimsel bir araştırma olan bu çalışmada, Büyük Selçuklulardaki nevbet geleneği, genel özellikleri, tarihsel süreci ve taşıdığı anlamlar bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu Devleti, Nevbet Geleneği, Türk Askerî Müziği, Türk Müzik Tarihi, Etnomüzikoloji

Giriş

Türklerde askerî müzik geleneğinin bilinen tarihi, Asya Hunlarına dayanmaktadır. Bu dönemden itibaren kurulan bütün Türk devletlerinde askerî müzik ve askerî müzik takımları büyük öneme sahip olmuştur. İslâmiyet'ten sonra kurulan Türk devletlerinde bu müzik ve müzik takımları farklı isimlerle devam ede gelmiştir.

İslâmiyet'i kabul etmiş olan Selçuklulara gelindiğinde ise, hükümdarın hâkimiyet sembolü olan unsurlar, manevî ve maddî olarak ikiye ayrılmaktaydı. Manevî unsurlar, *unvanlar* ve *hutbe*; maddî unsurlar ise *taht*, *taç*, *sikke*, *nevbet(nöbet)*, *çetr*, *tıraz*, *bayrak*, *tuğ*, *kemer*, *çadır* ve *yüzüktür*.¹

Türklerin İslâmiyet'i kabulüyle, Gök Tanrı anlayışı içinde oluşturulan tuğ (nevbet) vurma töresi İslâmîleşerek, Türk-İslâm devletlerinin töresi haline gelmiştir². Bunun en güzel delili bu müziğe "*Nevbet*" adını veren Selçukluların "*nevbet-i pencâne*" (*beş nöbet*) adıyla beş namaz vakti öncesinde nevbet vurdurmalarıdır.³ Tuğ takımı ismi ise Büyük Selçuklulardan

¹ Aydın Taneri (1963), "Müsâmeretü'l – Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 6, Ankara, s:138.

² Sait Başer (1995), *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre'den Sevgi Toplumuna*, Seyran yay., İstanbul, s:197.

³ Osman Turan (1980), *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Dergah yay., İstanbul,s:395.

itibaren “*tablhane*” ve/veya “*nevbethane*”⁴ye Osmanlılarda ise “*mehterhane*”ye dönüşerek, bu kurumsallaşmış gelenek sürdürülmüştür.

Bu kısımda *Büyük Selçuklu Devleti* (1038-1157⁵)’nin nevbet takımlarının savaşlarda ve toplumsal yaşamdaki faaliyetleri ele alınmıştır.

Nevbet, Nebbethane

Nevbet (nöbet, navba, naubat) kelimesi, sözlükte “*devir, fırsat, topluluk, felaket*” ve “*askerî müzik topluluğunun saray veya otağı önünde davul vurarak icra ettiği müzik*” anlamında kullanılmaktadır.⁶ H. G. Farmer’a göre ise nevbet, “*nakkâra-hâne tarafından beş namaz vaktinde hükümdarın sarayı ve üç gündüz namaz vaktinde ise saltanat çadırının önünde, daha küçük erkânın ikametgâhları önünde çalınan husûsî bir mûsikî parçası idi*”⁷.

Eski Türk devletlerinde savaşlar ve büyük merasimlerden önce hanlık otağı kurulur, tuğ dikilir ve davul vurulmaya başlanırdı. Zamanla davulu tamamlayan öteki aletlerle “*nevbet takımı*” meydana gelmiştir. Saraylarda nevbet mûsikîsi takımı ve heyetine “*nevbet-hane*”, burada çalanlara ise “*nevbetiyan*” denilmiştir.⁸

Abbasiiler (750-1258), Emevi dönemi askeri müzik çalgıları olan zil, def, davul ve kösün yanına zurna çalgısını da eklemiştirler. Zaman içinde bük (boru), tabl, kös, nakkare, nefir, debdab, zurna ve zil gibi musiki aletlerinden oluşan nevbet takımı ortaya çıkmıştır.⁹ Eyyubiler (12-13.yy. Arap Hükümdarlık) da nevbet günde üç kez çalınırken, Harzemşahlar (12-13.yy Büyük Selçuklu Devleti’nden ayrılan Türk Hükümdarlık) da yedi defa çalınmıştır. İlhanlılar (13-14.yy. Moğol Devleti) da Olcayto zamanında Harzemşahlar daki gibi yedi kez nevbet vurulmuştur.¹⁰

Orhun Kitabeleri’nde “*ku, küğ, kög*” olarak geçen Türk Müziği, 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud’a geldiğinde “*kök (seslerin yükselip alçalması)*” adını almıştır. Yusuf Has Hâcib yine XI. Yüzyılda Karahanlılar döneminde yazdığı, eserinde, “*Kutadgu Köküyle nevbette yer almıştır*” diyerek kök kavramının nevbet geleneğindeki yaygınlığına işaret etmiştir.¹¹ Büyük Selçukluların da Karahanlılar ile aynı coğrafyada ve onlarla komşu olduğu göz önüne alındığında Selçuklu dönemi nevbet müziğine de “*kök*” denilmesi muhtemeldir. 14. yüzyılda Meragi, Türklerin ve Moğolların çalgı mûsikî parçalarına “*kök*” dediğini, sözlü mûsikîye ise “*ır-dola*” adı verildiğini aktardıktan sonra Kök’lerin en önemlilerinin dokuz tane olduğunu ve hanın tahtının arkasında dokuz kök vurulduğunu belirtmiştir.¹² Rauf Yekta da Türklerin Kök dedikleri, alat-ı mûsikî (çalgı) ile hakanın huzurunda çalınmaya mahsus bir takım mûsikî parçaları olduğunu belirtir ve bunların bazı tarihi olayların anımsanması için yapılmış ve günümüzdeki bandoların çaldıkları “marş” türünden eserler olduğunu aktarmıştır.¹³ Bütün bu

⁴ Anadolu,2007,s:630.

⁵ Nesimi Yazıcı (2005), *Türk Medeniyeti Tarihi*, Anadolu Üni. Yay. Eskişehir s:61-68.

⁶ Abdülkerim Özaydın (2007), “Nevbet” mad., *DİA.*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul, s:39.

⁷ Farmer,1979,s:604.

⁸ Erdoğan Merçil (2007), *Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri*, TTK yay., Ankara,s:116.

⁹ Özaydın,2007,s:39.

¹⁰ Konyalı,1943,s:42.

¹¹ Atâ Terzibaşı, (1975), *Kerkük Hoyrat ve Manileri*, Ötüken yay., İstanbul, s:24.

¹² Murat Bardakçı, (1986), *Maragalı Abdülkadir*, Pan yay., İstanbul, s:95.

¹³ Rauf Yekta, (1331), “Eski Türk Mûsikîsine Dair Tarihi Tetebbular” *Milli Tetebbular Mecmuası*, Cilt:1, Sayı:3, İstanbul, s:457.

bilgilerden nevbet müziğinin konularının olduğu ve tarihi olaylardan yola çıkılarak bestelendiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Nevbethane çalgılarından olan davul, Türklerde her dönem kutsal sayılmıştır. Bu sebepten dolayı askerî müzik topluluğu bazı Türk devletlerinde tablhane (davulhane) olarak da isimlendirilmiştir.¹⁴ Türklerin dini gelenekleri ve hükümdarlık anlayışlarıyla özdeşleşen nevbet, her zaman hürmet ve saygı içinde dinlenmiştir.¹⁵

8. ve 9. yüzyıllarda yalnız davul ve ilkel borular ile vurulan nevbet, 9. yüzyılda kös, davul, boru ve zil ile vurulmaya başlanmıştır. 12. yüzyılda “*nay-ı Türki*” adı verilen Türk borusunun da çalgı grubuna katılmasıyla, bugünkü mehter yapısına benzer bir şekle kavuşmuştur.¹⁶ Erendil’in tuğ takımı kadrolarına yönelik kayıtları bir genelleme olarak değerlendirilmelidir. MÖ.2.yy’dan itibaren davul, boru ve zilin yanında başka çalgılarında bu askerî mûsikî heyetinde yer aldığı Hunlarla ilgili kısımlarda aktarılmıştır.

Büyük Selçuklular döneminde Müslüman yaşayış tarzını iyice özümseyen Türkler, bazı dönemlerde, nevbethanelerdeki davul, boru ve nakkarenin yanında yer alan zurna çalgısını yasak kabul ederek, kadro dışı bırakmışlardır. Akıcı melodileri ile her türlü müziği icra edebilen zurnanın, eski zamanlardan beri Türk eğlencelerinden ve şenliklerinden eksik olmaması, o dönemlerde bu çalgının caiz olmadığına dair görüşler doğurmuş olabilir. Bunun nedenini N.Bozkurt şöyle ifade etmektedir: “*müzik ve çalgı aletlerine karşı bilhassa ilk dönem İslâm âlimlerinin gösterdiği olumsuz ve yasakçı tavrın temelinde bu tür aletlerin içki, kumar ve fuhuş ortamında çalındığı, haramların işlenmesine (...) yol açtığı, İslâm öncesi hayat tarzını hatırlattığı gibi kaygılar yatar. Ancak sonraki dönemlerde (...) savaşlarda askerî harekâtı yönlendirme, askerî cesaretlendirip, düşmanı korkutma, nikâh ve benzeri merasimleri ilân etme gibi birçok meşru kullanım alanı örnek gösterilerek davulun da, def gibi caiz olduğu savunulur.*¹⁷ Bu yumuşama bile zurnanın yeniden nevbet takımı kadrosuna girmesine yeter gözükme de, kimi kaynaklarda Selçuklu döneminde, zurnalı nevbet takımlarının olduğuna dair metinler ve hatta bir iki minyatür de bulunmaktadır.¹⁸

Büyük Selçuklularda Nevbethane/Tablhane

Nevbethane ve Tablhane adı Büyük Selçuklularda aynı manada kullanılmıştır. Türk tarihindeki en büyük devletlerden birisi olan Büyük Selçuklular döneminde, askerî müzik icra eden Tablhane teşkilatı, büyük öneme sahiptir. Başlangıçta daha basit durumdaki bu teşkilat, zamanla geliştirilmiştir.

Nevbethaneler, Büyük Selçuklularda çeşitli amaçlar ile kullanılmıştır. Selçuklu sultanları harbe gittiklerinde veya alay ile çıkıp bir yere hareketlerinde, sancakları ve nevbet denilen askerî müzik toplulukları ve başları üzerinden tutulan çetr ismi verilmiş şemsiyeleri de beraberlerinde giderlerdi¹⁹. Sultanlar günde beş vakit nevbet çaldırdıkları gibi sefere çıktıklarında, bir kişiye hil’at verildiğinde, zafer kazanıldığında veya bir isyan bastırıldığında, hükümdar ve elçilerin karşılanma ve uğurlanma törenlerinde, bayram törenlerinde, şehzadelerin doğumunda ve sünnet törenlerinde, hacıların karşılanmasında, halife ve sultanlar yakalandıkları ağır bir hastalıktan kurtulduklarında veya Bağdat’a döndüklerinde nevbet

¹⁴ *Türk Ansiklopedisi* (1985), “Nevbet” mad., C. 6, İstanbul,s: 2270.

¹⁵ Farmer,1979,s:604.

¹⁶ Erendil,1992,s:41.

¹⁷ Nebi Bozkurt (1994), “Davul” mad., *DİA.*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul, s:53.

¹⁸ Gazimihâl,1955,s:6.

¹⁹ Rahatüssudur’dan Naklen: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (1988), *Osmanlı Devlet Teşkilatında Medhal*, TTK yay., Ankara, s:28.

çalınırdı.²⁰ Büyük İslam devletlerin de beş namaz vaktinde nevbet vurdurma geleneği, Tuğrul Bey zamanında İslam geleneği haline gelmiştir.²¹

M. A. Köymen klasik bilgilerimizin dışında nevbethane ve nevbet çaldırma geleneği ile ilgili olarak; Selçuklu hükümdarlarının sefere çıktıklarında nevbethaneyi de beraberlerinde götürdüklerini belirttikten sonra, hükümdarın sarayının veya çadırının önündeki nevbet çalma geleneğinin bilindiği gibi beş defa ile sınırlı olmadığını, hükümdarın “her emrettiği zaman ya kendisini eğlendirmek için veya hükümdar olmanın gururunu duymak için nevbet çaldırıldığını” ifade etmektedir. Ayrıca hükümdarın maiyetinde bulunan tâbi hükümdarların da kendi nevbet takımlarını yanlarında bulundurabildiklerini ve onların da günde sadece üç defa nevbet çaldırıldıklarını bildirmektedir.²²

Görüldüğü gibi M. A. Köymen’in verdiği bu bilgilere göre, genel kanının aksine nevbet çaldırmanın günde sadece beş defa ile sınırlı olmadığı, bu uygulamanın hükümdarın emrine göre her an yapılabildiği ve hükümdarın yanında olsa bile tabi hükümdarların da günde üçü geçmemek kaydıyla kendi nevbetlerini çaldırabildikleri anlaşılmaktadır.

İbn Haldun, *Mukaddime* adlı eserinde, “Türk devletlerinde ordunun önünde büyük sancak ve tuğ taşıyan bir çavuş ve birçok bayraklar bulunduğunu, tabl ve kösün Türkler tarafından kullanıldığını belirtir.”²³ Erendil’e göre de “Selçuklu sultanları seferlerinde daima çetr, sancak, bayrak ve nevbethane ile birlikte hareket ediyorlardı.”²⁴

Hükümdarların askerî müzik eşliğinde halkın içinde görünmeleri, onların varlıklarının önemine işaret etmekte ve herkesin dikkatini onların üzerinde toplamaktaydı. Hatta Selçuklu sultanlarının, atlarından indikleri ve bindikleri esnada nevbet vurulduğu bilinmektedir. Aynı gelenek Osmanlılarda da mevcut idi. Galland, örnek bir olayı şöyle tasvir etmiştir: “Camiye gelmek üzere padişahın ata bindiği sırada, keyfiyeti haber vermek için davullar ve nefirler çalındı.”²⁵ Yine günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’ndan, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı’na kadar bütün devlet başkanlarının açık hava etkinliklerinin başlangıçlarında, onların yerlerini almasında veya halkı selamlamaları sırasında geçen süre içerisinde, askerî bandoların velveleli ve gür sesleri ile müzikler çaldıkları bilinmektedir.

Tarihsel Süreç İçinde Selçuklularda Nebbet

Büyük Selçuklularda ilk defa nevbet, devletin ilk hükümdarı olan Tuğrul Bey (1037-1063) zamanında ve günde beş defa namaz vakitlerinde çalınmıştır. Yine Tuğrul Bey, Bağdat’ta iken çadırının önünde günde beş defa nevbet çalındığı bilinmektedir.²⁶

Büyük Selçukluların bir devlet olarak tarih sahnesine çıkışları, Gaznelilere karşı kazandıkları 1038 Serahs ve 23 Mayıs 1040’da Dandanakan Savaşı’ndan sonra belirgin hale

²⁰ Osman Turan, (2005), *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Ötüken yay., İstanbul s:199-202.

²¹ Nuri Özcan (2003), *Mehter, İA.*, Cilt:28, Ankara, s:546

²² Mehmet Altay Köymen (1963), “Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilatı ve Hayatı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 6, Ankara, s:26-27.

²³ İbn Haldun (1991), *Mukaddime II*, Milli Eğitim Basımevi, Çev: Zakir Kadiri Urgan, İstanbul, s:4-5.

²⁴ Erendil,1992,s:8.

²⁵ Charles Schefer (1998), *Antoine Galland-İstanbul’a ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*, çev. Nahid Sırrı Örik, TTK yay., Ankara, s:96.

²⁶ Mehmet Altay Köymen, (1976), *Tuğrul Bey*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara,s:77-78.

gelmiştir.²⁷ Bilindiği üzere Selçuklular, Gazneliler ile daha önce de savaşmışlardır. Bunlardan birisi, Nesa'da (Nisa, Hazar denizinin doğusunda eski Gürcan vilayeti) 1035 yılında olan bir savaştır. Bu savaşta Selçukluların nevbet müziğini kullandıkları görülmektedir. Selçukname'de bu konu şöyle anlatılmaktadır:

“Gazne, askeri orduyu (ordunun konakladığı yer) yağmaya ve Salar (kumandan) Beg Toğdı bu hal görüp, bunları korktu kaçtı sanıp sevindi ve orada konakladı. Gazne askeri orduyu yağmaya ve Salar Beg Toğdı seyretmekle meşgul oldu. Bunlar tam ihtiyatsız ve yağmada, düşmanı yok sanıp, kimi yatıp kimi oturur iken, Selçuklular tabl (davul) ve nakkare çalıp, bir arada hücum edip, Gazne ordusuna göz açtırmayıp çoğunu kılıçtan geçirip kırdılar.”²⁸ Hazırlıksız yakalanan Gazneliler, Türk yiğitlerinin, davul namelerine karışan naraları arasında perişan olmuşlardır.

Büyük Selçuklularda Dandanakan Zaferi'nden sonra, eski Türk feodal devlet anlayışına göre topraklar paylaşıldı. Buna göre, devletin batısı Tuğrul Bey'e, doğusu Çağrı Bey'e, güneyi ise Musa İnan Yabgu'ya verilmiştir.²⁹ İmparatorluk Tuğrul Bey'e bağlı olmak ile birlikte, her biri kendi bölgesinde hutbe okutmak, para bastırmak, kapılarında nevbet çaldırmak ve çetir taşımak hakkına sahip idiler.³⁰ Bu örnekten de anlaşıldığı üzere, Selçuklu hükümdarları, nevbet çaldırmayı istiklal unsuru olarak kabul etmişlerdir.

Selçuklu ordusunun bir taktik silahı olan davul, askerlerin atlarının sırtında haberleşme ve cesaret vermek amacı ile kullanılmaktaydı. Resim 1.³¹de Hunlardan beri tariflerini duyduğumuz at sırtındaki nakkare tarzı davullar, bir tür Büyük Selçuklu dönemi askerî teçhizatı olarak aktarılmıştır.

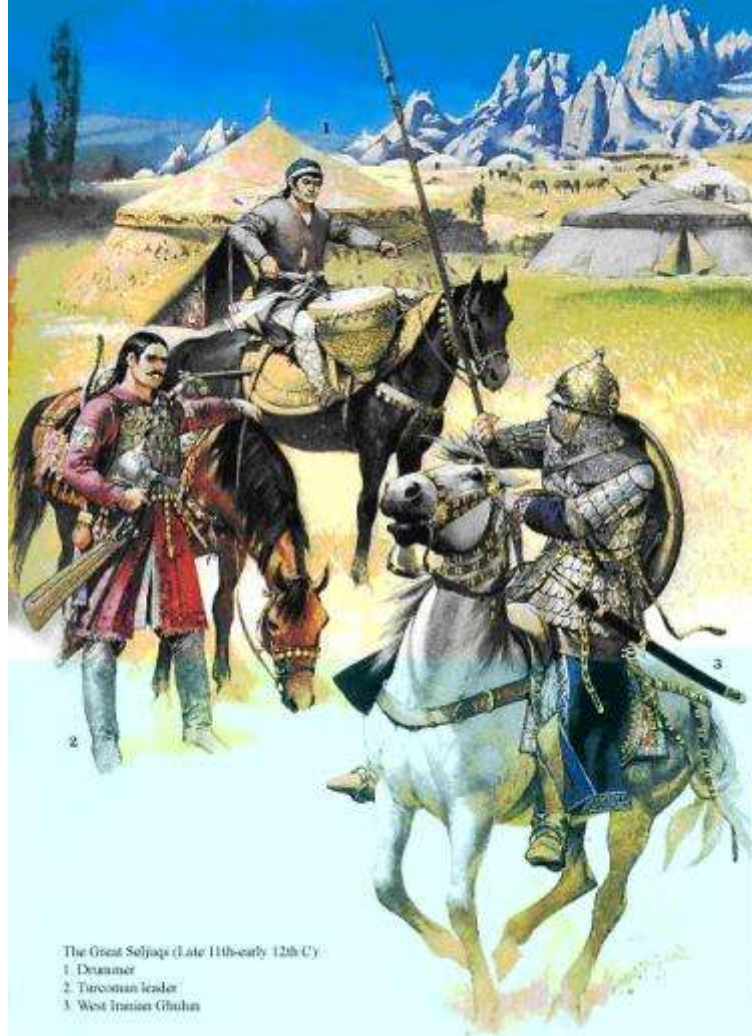
²⁷ Yazıcı,2005,s:61.

²⁸ Ahmed Bin Mahmud (2011), *Selçukname*, haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul, s:29.

²⁹ Sadruddin Hüseyinî (1943), *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, trc. Necati Lügal, TTK yay., Ankara, s:12; Bundarî, (1999), *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kıvameddin Burslan, TTK yay., Ankara, s:6; Râvendî (1999), *Râhatü's-Sudûr*, çev. Ahmet Ateş; I, TTK yay., Ankara, s:102-103; Reşidü'd-Din Fazlullah (2010), *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Selenge yay., İstanbul, s:94-96; Turan,2005,s:107.

³⁰ Turan,2005,s:107.

³¹ (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2012) http://www.hcc-online.com/IndigenousPeople/ Aylin_Ipek.html

Resim 1. Büyük Selçuklu Askerleri Geç 11.yy.-Erken 12.yy Arası

Yine Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu esnasında, Tuğrul Bey ile Gazneli Sultan Mesûd'un, Haziran 1039 tarihinde yaptığı savaşlara şahit olan tarihçi Muhammed bin Hüseyin el-Beyhaki, "İki tarafın tablhanelerinin vurduğunu, nevbetler ile etrafı dolduran kös, davul ve boruların sesleri yüzünden, cihanın yerinden oynadığını ve Sultan Mesûd'un ordugâhının saldırıya geçmesi sırasında, nevbet seslerine karışan kılıç ve kalkan şakırtılarıyla muazzam bir gürültüyle her yanı sarstığını..." anlatmaktadır³². Bu kaynaklardan da anlaşıldığı üzere, Selçuklu Sultanları savaşlara daima askerî müzik takımları ile gitmişlerdir. Sultanlar nevbet takımının beraberinde, çetr, sancak ve bayrakları da yanlarından eksik etmemişlerdir³³.

Selçuklu döneminin tanığı olan Urfalı Mateos, kitabının ikinci bölümünde 1054-1055 tarihleri arasında Sultan Tuğrul Bey Ermenistan kenti Mandzgert şehrine geldiğini belirttiikten

³² Nuri Özcan (2003), "Mehter" mad., *İA.*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı yay., Ankara, s:546.

³³ Uzunçarşılı, 1988,s:28; Altınöççek, 1999,s:752.

sonra, “Karargah kurdu ve şehri kuşattı, ertesi gün şafak sökünce hücum borusunun çalınmasını emretti. O gün, Mandzgert şehri kuşatılınca Hıristiyanlar için korkunç bir manzara hâsıl oldu. Çünkü boru sesleri aksedince bütün ordu tarafında yükselen bağırlar şehrin surlarını sarstı. Türklerin o dönemde kullandığı borular bu denli etkili olduklarına göre oldukça uzun ve gür sesli olmalıdır.³⁴

Ölüm ve savaş kaybı gibi üzücü durumlarda nevbet çalınması durdurulurdu. Türkler ölenlerine saygılarını her dönem yas törenleri ile göstermişlerdir. Aynı zamanda nevbet takımının susması mağlubiyet olarak değerlendirilirdi. Nitekim Tuğrul Bey öldüğü zaman (4 Eylül 1063), Amid El-Mülk, Girdkuh kalesini kuşatmakla meşguldür. Ölüm haberi Selçuklu vezirine ulaştığı zaman; asker ve öteki saray görevlileri, sultan yaşıyormuş gibi işlerin normal olarak yürütülmesi düşüncesiyle, görevlerini sürdürmüşlerdir. Bu arada adet olduğu üzere, nevbet çalmağa devam ederler ve öte yandan Müslim b. Kureyş’in kardeşi İbrahim ise Kars-ı İsa’da konaklamaktaydı. O da memlekette çalınmakta olan davulları susturmamış, ayrıca sultanın ölüm haberinin doğru olmadığını açıklamıştır³⁵.

Mateos Vekayinamesi’nde askerî müziğin kullanılmasına dair üç diğer örnek olay ise şöyledir. 1064-1065 yılları arasında Urfa bölgesine gelen Müslümanlar Toric kalesi karşısına karargah kurdular. Antakya dükü Bekht bu sırada Urfa’da askerlerini toplayıp Türklerle karşı yürüdü. Geceleyin Türkler kaygısızca durup ateş yakarak yemek pişirirken Bekht Türklerin elindeki Nişenig kalesine vardı. Urfalı hâin Proksimos Bekht’in yerini belli etmek ve Türkleri uyarmak için uzaktan Hücum borusunu çaldırdı. Türkler uyanınca kendi askerleri ile oradan uzaklaştı. İhaneti anlayan Bekht askerine Türklerle saldırmaları için işaret verdi. Kaledeki Hıristiyan askerinin de yardımı ile Bekht savaşı kazanmıştır.³⁶ Bir diğer örnek ise 1069-1070 yılları civarında Urfa şehrine karşı yürüyen Sultan Alparslan, şehri kuşattı. Geniş araziye ordusu ile kaplayan Müslüman askerlerinin çokluğunu gören Hıristiyan halk büyük bir korku ile sarsıldılar. Sultan 18 gün hiç muharebe yapmadan bekledi. Şaşkın şehir halkı hiçbir muharebe hazırlığı bile yapmıyordu. Bir Müslüman askerinin uyarısı üzerine şehri tahkim etmeye başladılar. Bunu gören Sultan çok hiddetlendi hücum borusu çaldırdı ve şiddetle hücumla geçti. Müslüman askerleri korkunç haykırırlar gerçekleştirerek her taraftan surlara saldırdılar. Sultan 50 gün muhasarayı devam ettirdi lakin sonuç alamadan İran topraklarına döndü.³⁷ 1071 yılında Sultan Alparslan Romalı Diojen’e harp etmelerine gerek olmadığına dair mektuplar yollamasına rağmen Diojen teklifleri reddetti. Diojen’i çevresindeki hainler Sultanın ordusunun güçsüzdür diyerek kandırıyorlardı. Diojen askerlerinin bir kısmını İstanbul’a ve çeşitli yerlere sevk eder. Bundan haberdar olan Sultan Mandzgert ovasında Roma ordusunun üzerine yürür. İranlıların üzerine geldiklerini duyan Diojen hücum borusu çaldırır ve askerlerinin saflarını tanzim ederek muharebe düzeni aldı. Savaşın sonunda Roma askeri yenilir ve Anadolu’nun kapıları Türklerle açılır.³⁸ Mateos’un aktardıklarında Türklerdeki askerî müzik ile ilgili sadece hücum borularından bahis açması, o dönem yabancı toplumlarında savaşlarda davulun kullanılmamasından ötürü tanıyamadığından olmalıdır. Haçlı kaynağı olan Albertus 1101 yılında Merzifon’da Haçlılar ile Türkleri arasındaki savaşta, Türk ordugâhında davul, borazanlar çalındığını bildirmesi, Türklerle bu dönemde savaşlarda sık sık karşılaşan yabancıların, Türk savaş çalgılarını zamanla tanıdıkları görüşünü desteklemektedir.

³⁴ *Urfalı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor’un Zeyli* (1962), Çev:Hrant Andreyan, TTK., Ankara, s:100.

³⁵ Köymen,1976,s:78

³⁶ Mateos ve Gregor,1962,s:126.

³⁷ Mateos ve Gregor,1962,s:139-140.

³⁸ Mateos ve Gregor,1962,s:143.

Salahuddini Eyyubi, günde üç defa nevbet çaldırırdı ancak teessür zamanlarında o da nevbet çaldırmazdı. 1087'de Halife Muktedi'nin oğlu öldüğü zaman nevbet çalınmaması buna bir örnektir. Ayrıca Salahuddini Eyyubi, Haçlılara mağlup olduğunda, bir zafer kazanıncaya kadar nevbet çaldırmamaya yemin etmiştir.³⁹ Bu örnekler, nevbetin çalınması kadar, çalınmamasının da anlam taşıdığını göstermektedir.

Nevbet geleneğinin farklı bir yüzü *karşılama merasimlerinde* karşımıza çıkmaktadır. "Alp Arslan'a ilk karşılama merasimini, vezir Amîdu'l-Mülk Kündürî yapmıştır.: Kutalmış'a karşı (...) büyük bir zafer kazanan Alp Arslan'ı vezir, hadem, haşem, davul, âlem, Arap ve Acem'likle karşıladı ve tahta oturttu."⁴⁰

Savaşlarda gazileri akına sevk eden nevbet takımı, barış zamanında veya savaşın sonucunun müjdesi olarak da çalıyordu. Söz gelişi bir bağlı hükümdarın isyanı bastırılıp, asi esir alındığında veya öldürüldüğünde de nevbet vurulmuştur. Tuğrul Bey zamanında isyan bastırıldıktan sonra da, yapılan şenlikler esnasında nevbet çalınmıştır. Asi Arslan Besasiri'nin yakalanıp öldürülmesinden sonra kesik başı Bağdat'a gönderilmiş ve şehirde dolaştırılırken (Ocak 1056) nevbet de çalınmıştır.⁴¹ Burada ülkenin düşmanı olan Besasiri'nin ölümü nevbet nağmeleri ile kutlanmış, halka duyurulmuş ve isyana meyilli olabilecek kişilere onların da sonunun bu şekilde olacağı gösterilmiştir.

Selçuklular döneminde sultana bağlı hükümdarlar veya emirler, ancak sultanın müsaadesiyle nevbet çalabiliyorlardı. Buna ilişkin bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

Sultan Alp Arslan Hemedan'da iken (Kasım 1065) Fars hâkimi Fazluye onun yanına gelmiştir. Alp Arslan ona hil'atlar verdikten sonra, "namaz vakitlerinde" kapısında davullar (nevbet) vurulmasını emretmiştir.⁴² 1066 yılında Hârezm ve ötesine sefer yapan Alp Arslan, yolda, konakladığı bir yerde, belki de bir çadırda, "*meclis-i hâşş*" da sarhoş iken, kendi davulundan sonra başka bir davul sesi duymuş ve "*Bu nedir?*" diye sormuştur. Kendisine "*Tâcü'l-mülûk'un (Hezâresb) davuludur*" denmiş, bunun üzerine Sultan, "*Hezâresb de kim oluyor ki, izinsiz bu işi yapıyor?*" demiştir. Sultan'ın bu sözü üzerine, huzurda bulunan Hezâresb kırılmış, ancak ertesi gün Selçuklu hükümdarı kendisine hil'at vererek gönlünü almıştır.⁴³ Sultanın yatsı vaktinde çalan nevbetinden sonra nevbet çaldırmak, isyan ve başkaldırı olarak değerlendirilmekteydi. Bu örnek nevbet geleneğinin ne kadar belirgin bir hiyerarşi içinde uygulandığını göstermektedir.

Selçuklularda, *hutbe okunması ve müjde davulunun çalınması* ile cuma namazında halifeden sonra hükümdarın adının da zikri, istiklal ve devlet mefhumunu tamamlamaktaydı.⁴⁴ Haleb'de Halife ve Sultan adına hutbe okunduğuna dâir, Haleb hükümdarı Mahmud'un, bir elçi ile *Bağdad'a* gönderdiği mektubun Dârul-hilâfe (halife sarayı)'de okunduğu ve Beytu'n-nevbe kapısında müjde davulu çalındığı bilinmektedir.⁴⁵

³⁹ Uzunçarşılı, 1988, s:29; Merçil, 2007, s:119.

⁴⁰ Köymen, 1963, s:88.

⁴¹ Merçil, 2007, s:117.

⁴² Merçil, 2007, s:117.

⁴³ Köymen, 1963, s:26; Uslu, 2002, s:162.

⁴⁴ Yılmaz Öztuna (1976), "Mehterhane" mad., *Türk Ansiklopedisi*, C. 23, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, s:432.

⁴⁵ Köymen, 1963, s:95.

Savaşlarda askerlerin şevke getirilmesine yönelik Nevbet çalınmasına dair bir diğer örnek ise şöyledir: “Alparslan Malazgirt Savaşında Perşembe gününden Cuma sabahına kadar tekbir sesleri, davul, boru, haykırma ve benzeri gürültüler ve ok yağmuru ile Bizans askerini uykusuz, korku ve şaşkınlık içerisinde bıraktı. (...) Bütün hazırlıklardan sonra 26 Ağustos 1071 Cuma günü artık muharebeler başlıyordu. Türkler, Allah ve tekbir sesleri, kös ve boru gürültüleri ve naralar ile harekete geçiyor düşmanı hücumla kışkırtıyorlardı.”⁴⁶

Büyük Selçuklu sultanı Melikşah, (1072-1092) tahta oturduktan sonra beş nevbet çaldırarak hâkimiyetini ilan etmiştir. Melikşah ayrıca amcası Osman b. Çağrı'ya nevbet vurması için müsaade vermiştir⁴⁷. Yine bu dönemde nevbet çalınmasına izin verilen bir kişi ise Sa'd el-Devle Gevherayin idi. O, 23 Temmuz 1078'de İsfahan'dan Bağdat'a tekrar şahne göreviyle gelmiş ve Bab el-tak'daki evinin kapısı önünde sabah, akşam ve yatsı vakitlerinde olmak üzere üç kez davul vurdurmuştur. Ancak onun bu hareketinin hoş karşılanmayıp kınanması üzerine, Sa'd el-Devle Gevherayin, “*bu hususta bende sultanın buyruğu var*” demiştir. Belki de o bu izne dayanarak, daha sonra da Bağdat'da Ağustos 1078'de bu sefer öğle, ikindi ve akşam vakitlerinde davul vurdurmuştur. Bu olaylarda üç kez, fakat değişik namaz vakitlerinde nevbet çaldırıldığını öğreniyoruz.⁴⁸ Taranan kaynaklarda, üç nevbet çaldıran hükümdarların, hangi namaz vakitlerinde nevbet çaldırdıklarına dair kesin bir kaideye rastlanmamıştır. Osmanlı döneminde iki vakit nevbet çalan nevbethaneler, ilkinde sabah olmadan üç saat önce çalarak halkı namaza kaldırmaktadır. İkincisi de ise akşam hava kararmadan önce çalınan nevbet ile halka kalenin kapılarının kapanacağını bildirilmektedir.⁴⁹ Buradan yola çıkarak sabah ve akşam namazlarında nevbet çalınmasının Selçuklulardan miras kalmış olduğu yargısına varılabilir.

Melik-şah, Bağdat valisi olarak atadığı Gevher Ayin'e, kapısında üç nevbet çalma hakkı verdi. (...) Mervani emiri Fahrü'd Devle'ye de feodal haklar verildi. Fahrü'd Devle Abbasilerin vezirliğini de yapmakta idi. Onu Diyarbakır'ın fethine teşvik etmek için, kapısında nevbet çalma, adına hutbe okutma ve para bastırma hakları verilmiştir.⁵⁰

Saltanat savaşına girecek olan meliklerin beş vakit nevbet çaldırmaları, bu mücadelenin ilk adımı olarak görülmekteydi. Nitekim Muhammed Tapar, Müeyyid el-Mülk b. Nizam el-Mülk'ün teşvikiyle kardeşi Berkyaruk'a karşı harekete geçerek Hemedan'da tahta oturmuş ve beş nevbet (penç nevbet) vurdurmuştur. Bu usul ile kendini hükümdar ilan etmiştir (Mart-Nisan 1001).⁵¹ Daha sonra Sultan Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasında yapılan antlaşmada, Muhammed Tapar'ın üç nevbet çaldırması kararlaştırılmıştır. (27 Aralık 1101)⁵² Ancak bu barış dönemi uzun sürmemiş, Muhammed Tapar beş nevbet çaldırmak üzere Rey'e gitmiştir. Sultan Berkyaruk kardeşi ile mücadele edecek gücü olmamasından dolayı barış teklif etmiştir. Antlaşmaya sonucunda, Sultanın nevbet konusunda Muhammed Tapar'a karışmamasına karar verilmiştir (Ocak 1104).⁵³

Selçuklu sultanları otağlarında sefere çıkarlarken (*konaktan çıkış*), cenk davulunun vurulmasının bir diğer örneği şöyledir: Irak Selçuklu Sultanı Mahmud b. Muhammed Tapar'ın

⁴⁶ Turan,2005,s:182.

⁴⁷ Turan,2005,s:201.

⁴⁸ Merçil,2007,s:118.

⁴⁹ Bülent Aksoy (1994), *Avrupalı Gezinlerin Gözüyle Osmanlıda Müsiki*, Pan yay., İstanbul, s:24.

⁵⁰ Turan,2005,s:200-204.

⁵¹ Özaydın,2007,s:39.

⁵² Merçil,2007,s:118.

⁵³ Merçil,2007,s:118.

askerleri Ocak 1127 tarihinde Darülhilafe'ye saldırınca halife otağından çıkararak nevbet vurdurmuştur⁵⁴.

Sultan Muhammed Tapar 18 Nisan 1118 tarihinde öldüğü zaman yerine oğlu Mahmud geçmiştir. Ancak amcası Sancar onun sultanlığını tanımamış ve Save Savaşı (1119)'nda Mahmud'u yenilgiye uğratmıştır. Savaş sonucunda iki taraf arasında yapılan antlaşmaya göre; Büyük Selçuklu tahtına oturan Sancar, Mahmud'u kendisine tâbi bir hükümdar yapmış ve sultanlık makamını ikiye ayırmıştır. Mahmud sultanlık hak ve sıfatını korurken, Sancar da en büyük sultan (Sultanu'l-azam) unvanını almıştır.(...) Bu anlaşma ile hâkimiyet alametleri ve teşrifât kaideleri de sultanlık derecesine göre ayarlanıyordu. Zira iki sultan buldukları zaman Sultan Mahmud, Sultan Sancar'ın yanına saltanat hâkimiyet ve merasimlerini yapmayacak, *atına binerken ve atından inerken* Türk borusu (Bûk-i Türkî) çaldırmayacak, kendi kızıl rengini bırakıp Sancar'ın siyah ve beyaz renkli bayraklarını kullanacak, sultana mahsus beş nevbet çaldırmayacaktı.⁵⁵ Oldukça kesin çizgiler ile belirlenmiş protokol kuralları o döneme ait Türk devlet geleneğinde şekillenmiştir. Ancak daha sonraki zamanda Mahmud'un beş vakit nevbet çaldırmasına müsaade edilmiştir.⁵⁶

Sultan Sancar, Anadolu'da Bizans'a ve Haçlılara karşı önemli zaferler kazanan Danişmendli hükümdarı Emir Gazi'ye, Melik unvanını vermek için dört siyah bayrak ve kapısında çalınmak üzere davul, altın gerdanlık, vs. göndermiştir.(1133)⁵⁷ Burada yollanan hâkimiyet alâmetleri diğer bir Türk hükümdarının tanınması ve onun zaferinin kutlanması manasındadır.

Büyük Selçuklular döneminde zaman zaman vezirlerin ve devlet adamlarının da nevbet çaldırdığı görülüyordu. Nitekim meşhur Selçuklu veziri Nizam el-Mülk için "Hazarda ve seferde üç namaz vakti, tabl ve tahtadan çanaklar çaldırılmıştır."⁵⁸ Bahsedilen bu çanaklar, nakkarelerin Selçuklu nevbet geleneğindeki kullanımına yönelik bir tespit olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sultan Sancar'ın vezirlerinden Nizam el-Din Togan Bey Muhammed'in göreve tayin tarihinde, evinin kapısının önünde nakkare vurulması emredilmiştir. Bundan sonra da çadırının önünde üç namaz vaktinde (tabl ve demame) çalınmıştır. Öte yandan devletin büyük makamlarından birine sahip olan Emir-i Herasin de kösü ve nevbeti vardı.⁵⁹ Kösün nevbet takımlarında sürekli kullanılmadığı, sefere çıkış ve savaş esnasında vazife aldığı düşünülmektedir. Sanal'a göre Osmanlı döneminde de Adab-ı kadimeye göre çok az istisnalar dışında sancakların gitmediği yere kösler götürülmezdi.⁶⁰

Selçuklu devletlerinde, akına başlayış veya sefere huruç yeri, "*ordunun toplandığı konak idi.*" Mehter (nevbet) ve davullar bu konaktan çıkış esnasında vuruluyordu. B. Ögel bu

⁵⁴ Özeydin,2007,s:39-40.

⁵⁵ Turan,2005,s:237.

⁵⁶ Merçil,2007,s:119.

⁵⁷ Süryanî Mihail (1944), *Süryanî Patrik Mihail'in Vekayinâmesi*, çev. H. D. Andreasyan, II, TTK Ktp.'nde 44-2 no'lu basılmamış nüsha, s:104-105; Abû'l-Farac, Bar Hebraeus (1987), *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, II, TTK yay., Ankara 1987², s:367; Turan,2005,s:238; Solmaz,2001,s:148; Solmaz,2002,s:434.

⁵⁸ Merçil,2007,s:121.

⁵⁹ Merçil,2007,s:121.

⁶⁰ Haydar Sanal (2002), *Kös, İA*, Ankara, s:271.

seremoniyi Büyük Selçuklu sonrası döneme ait bir Türk devleti olan İlhanlılar'da şöyle tasvir etmiştir: “*Konaktan çıkış*” çok muhteşem ve görkemli idi. İlk önce hakanın büyük davulu vuruluyordu. Ondan sonra hatunların davullarına sıra geliyor; sonrasında vezirin davulu ve komutanların davulu vuruluyordu. Konaktan çıkarken de bütün davullar vuruluyor ve böylece yola çıkılıyordu.”⁶¹ Bu davul protokolü ile hiyerarşinin Hun Devletine kadar dayandırılabilceği biliniyorsa da, temelinde yatan devlet anlayışı ve felsefesi hakkında pek az bilgi bulunmaktadır. Bu devlet protokollerinin altında İslâmiyet ile etkileşmiş, eski Türk din ve düşüncelerinin bulunduğu değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Görüldüğü üzere Selçukluların hâkimiyet alâmetlerinden olan nevbet takımları, her dönem, sultanların ve diğer yetkililerin yanlarında yer almıştır. Savaşan yiğitleri coşturan bu müzik, sultanın haşmetinin bir göstergesi olmuştur. Öyle bir hale gelmiştir ki, sultan atından inerken ve binerken nevbet nağmeleri vurulması gelenekleşmiştir. Yas durumunda susturulan nevbethane, savaşlarda taktik icabı düşmanı yanıltan nağmeleri ile yeni zaferler sunarken, elçilerin ve yeni sultanların karşılanma merasimlerinden eksik olmamıştır.

Türklerde nevbet çalma vakitlerinin namaz saatleri ile örtüşmesi, Büyük Selçuklular'dan itibaren töre haline geldiği saptanmıştır. Nevbet takımları üç konser verdikleri dönemlerde sabah, akşam ve yatsı namaz vakitlerinde görevlendirilmişlerdir.⁶²

Türkler, Anadolu'da ilerlerken, Alparslan'ın ordusunu şaha kaldıran nevbet müzikleri ve velveleleri olmuştur. Sunulan pek çok örnekte de görüldüğü üzere nevbet, Selçuklularda hiyerarşinin simgesi, devlet idaresinin bir parçası, askerî ve toplumsal yaşamın önemli bir ögesi durumundadır. Nevbet müziğinin konularının olduğu ve tarihi olaylardan yola çıkılarak bestelendiği binlerce yıl öncesine dayanan bir köke sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Nevbet geleneği, Selçuklular döneminde İslâmiyet ile bütünleşmiş, günümüze kadar çeşitli değişimler geçirerek gelmiştir.

⁶¹ Ögel,1987,s:105

⁶² Özaydın,2007,s:39.

KAYNAKÇA

- ABÛ'L-FARAC, Bar Hebraeus (1987), *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, II, TTK yay., Ankara 1987².
- AHMED BİN MAHMUD (2011), *Selçukname*, haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul.
- AKSOY, Bülent (1994), *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlıda Musiki*, Pan yay., İstanbul.
- ALTINÖLÇEK, Haşmet, (1999) “Askerî Musiki Geleneği ve Mehterhanenin Bir Kurum Olarak Yerleşme Süreci”, *Osmanlı*, C. 10, Yeni Türkiye yay., İstanbul.
- ANADOL, Cemal-Fazile Abbasova-Nazlı Abbaslı (2007), *Türk Kültür ve Medeniyeti*, Bilge Karınca yay., İstanbul.
- BARDAKÇI, Murat, (1986), *Maragalı Abdülkadir*, Pan yay., İstanbul.
- BAŞER, Sait (1995), *Kutadgu Bilig’de Kut ve Töre’den Sevgi Toplumuna*, Seyran yay., İstanbul.
- BOZKURT, Nebi (1994), “Davul” mad., *DİA.*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul, s.53-55.
- BUNDARÎ, (Bundarı, 1999), *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kıvameddin Burslan, TTK yay., Ankara 1999².
- ERALP, T. Nejat (1999), “Osmanlı’da Mehter” *Osmanlı*, C. 10, Yeni Türkiye yay., Ankara, s. 741-750.
- ERENDİL, Muzaffer (1992), *Dünden Bugüne Mehter*, Genel Kurmay Başkanlığı yay., Ankara
- FARMER, Henry George (1979), “*Tablhane*” mad., *İA.*, C. 11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 604-610.
- GAZİMİHAL, Mahmut R. (1955), *Türk Askerî Muzikaları Tarihi*, Maarif Basımevi, İstanbul.
- İBN HALDUN, (1991), *Mukaddime II*, Milli Eğitim Basımevi, Çev: Zakir Kadiri Urgan, İstanbul.
- KÖYMEN, Mehmet Altay (1963), “Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilatı ve Hayatı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 6, Ankara, s. 1-99.
- KÖYMEN, Mehmet Altay (1976), *Tuğrul Bey*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara.
- MERÇİL, Erdoğan (2007), *Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri*, TTK yay., Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (1987), *Türk Kültür Tarihine Giriş Türklerde Devlet ve Ordu Mehteri*, VIII, Kültür Bakanlığı yay., Ankara.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (2007), “Nevbet” mad., *DİA.*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul.
- ÖZCAN, Nuri (2003), “*Mehter*” mad., *İA.*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı yay., Ankara.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1976), “*Mehterhane*” mad., *Türk Ansiklopedisi*, C. 23, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

- RÂVENDÎ (1999), *Râhatü's-Sudûr*, çev. Ahmet Ateş; I, TTK yay., Ankara.
- REŞİDÜ'D-DİN FAZLULLAH (2010), *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Selenge yay., İstanbul.
- SADRUDDİN HÜSEYNÎ (1943), *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, trc. Necati Lügal, TTK yay., Ankara.
- SCHEFER, Charles (1998), *Antoine Galland-İstanbul'a ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*, çev. Nahid Sırrı Örik, TTK yay., Ankara.
- SÜRYANÎ MİHAİL (1944), *Süryanî Patrik Mihail'in Vekayinâmesi*, çev. H. D. Andreasyan, II, TTK Ktp. 'nde 44-2 no'lu basılmamış nüsha.
- SOLMAZ, Sefer (2001), "Danışmendliler", *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002.
- SOLMAZ, Sefer (2001), *Danışmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya.
- TANERİ, Aydın (1963), "Müsâmeretü'l – Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 6, Ankara, s. 1-99.
- TERZİBAŞI, Atâ (1975), *Kerkük Hoyrat ve Manileri*, Ötüken yay., İstanbul.
- TURAN, Osman (1980), *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Dergah yay., İstanbul.
- TURAN, Osman (2005), *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Ötüken yay., İstanbul.
- Türk Ansiklopedisi*, "Nevbet" mad., C. 6, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1985.
- USLU, Recep (2002), "Selçuklularda Müzik ve Literatürü", *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye yay., Ankara, 162-173.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988), *Osmanlı Devlet Teşkilatında Medhal*, TTK yay., Ankara.
- YAZICI, Nesimi (2005), *Türk Medeniyeti Tarihi*, Anadolu Üni. Yay. Eskişehir.
- YEKTA, Rauf (1331), "Eski Türk Musikisine Dair Tarihi Tetebbular" *Milli Tetebbular Mecmuası*, Cilt:1, Sayı:3, İstanbul, s. 457-464.